

The Role of Virtual Space in Political Activism and Electoral Participation of 1990s Youth: An Analysis of Changing Patterns of Political and Social Participation

Shahin. Golafshannia¹, Mohammad Ali. Khosravi^{1*}, Seyed Ali. Mortazavian¹, Ahmad. Bakhshayeshi Ardestani¹

¹ Department of Political Science, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

* Corresponding author email address: moh.khosravi@iauctb.ac.ir

Article Info

Article type:

Original Research

How to cite this article:

Golafshannia, S., Khosravi, M. A., Mortazavian, S. A., & Bakhshayeshi Ardestani, A. (2025). The Role of Virtual Space in Political Activism and Electoral Participation of 1990s Youth: An Analysis of Changing Patterns of Political and Social Participation. *Journal of Social-Political Studies of Iran's Culture and History*, 4(3), 1-13

© 2025 the authors. This is an open access article under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) License.

ABSTRACT

This study aims to examine the role of virtual space in political activism and electoral participation among Iranian youth born in the 1990s, analyzing the changes in political and social participation patterns influenced by social media platforms. This research utilized a qualitative methodology with semi-structured interviews as the primary data collection tool. A total of 24 participants from Tehran, all born in the 1990s, were selected through purposive sampling. The interviews focused on their experiences with political activism and electoral engagement through virtual platforms. Theoretical saturation was reached after 24 interviews. NVivo software was used for qualitative data analysis, employing open, axial, and selective coding to identify emerging themes and patterns. The findings revealed that social media has significantly transformed political participation among young Iranians. Participants reported that online platforms increased access to political information, facilitated political discussions, and enabled digital activism through campaigns, petitions, and hashtags. However, they also highlighted challenges such as government restrictions, censorship, misinformation, and algorithmic bias that shape political discourse. While many young people engage in virtual activism, some expressed skepticism regarding its real-world impact and emphasized the gap between online discourse and policy-making. Additionally, some participants noted a shift from traditional forms of political participation, such as street protests, to digital engagement. This study confirms that social media plays a pivotal role in shaping political activism and electoral engagement among Iranian youth. While it provides opportunities for mobilization and participation, challenges such as misinformation, censorship, and surveillance hinder its full potential. The findings suggest the need for further research on the long-term effects of digital political engagement and the development of educational programs to enhance critical media literacy among young users.

Keywords: Political activism, electoral participation, social media, Iranian youth, digital engagement, online political behavior, virtual space.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

In recent decades, cyberspace has emerged as one of the most important platforms for political and social engagement, particularly among young people. Social networks and other digital platforms have facilitated rapid, widespread, and decentralized participation, playing a crucial role in political processes, especially among the youth. In Iran, for the generation born in the 1970s, who grew up during the digital revolution, social networks have become tools for expressing political opinions, electoral participation, social mobilization, and even protest activism (Pourmohammadi et al., 2020). With the rise of digital technologies, traditional concepts of political participation have been altered. Platforms such as Telegram, Twitter, and Instagram have become central for political information dissemination and electoral mobilization. Studies have shown that social media not only provides a platform for political discussions but also creates mechanisms for forming protest movements and influencing electoral decisions (Jafari & Jafari, 2022). Additionally, as pointed out by Hamid et al. (2022), social media has increased political awareness among young people by providing access to diverse information compared to traditional media (Hamid et al., 2022). Despite these positive outcomes, challenges such as the spread of misinformation and fake news remain prevalent, influencing voter behavior and fostering distrust in official systems (Madraki et al., 2021). This study investigates the role of cyberspace, particularly social media, in shaping the political activism and electoral participation of young people in Iran, focusing on the impact of these platforms on evolving patterns of political and social engagement.

Methods and Materials

This study adopts a qualitative approach, utilizing semi-structured interviews with 24 young adults born in the 1970s, residing in Tehran. The sample consists of 13 males (54%) and 11 females (46%), with varying educational backgrounds (42% holding a bachelor's degree, 33% a master's degree, and 25% having a diploma or associate degree). Participants' employment status varied, with 63% employed, 25% students, and 12% unemployed. The majority (75%) of the participants reported spending over four hours daily on social media, while 25% spent between two to four hours online. Data analysis was performed using thematic coding, which identified key themes related to political awareness, political activism, and the evolving nature of political participation. The study also explored challenges such as misinformation, censorship, and self-censorship, which significantly impact online political engagement in Iran.

Findings

The results of the study reveal several important trends in the political engagement of young Iranians through cyberspace. First, participants reported an increase in political awareness facilitated by the accessibility of real-time news and alternative media sources. These platforms have allowed users to bypass traditional media, often seen as less trustworthy. Participants highlighted the growing role of social media in enhancing political literacy, with individuals being encouraged to critically analyze news and compare sources. The spread of alternative news channels and the influence of political influencers were also cited as crucial factors in broadening political perspectives. However, the study found that algorithms on social media platforms often create echo chambers, where users are exposed primarily to information that aligns with their existing beliefs, which could reinforce cognitive biases. Additionally, the prevalence of fake news was identified as a significant challenge. Participants expressed the need for increased fact-checking and verification efforts to counter misinformation's impact on political decision-making.

Political activism through social media also emerged as a dominant form of engagement, with participants actively participating in digital protests, virtual campaigns, and hashtag movements. Social media platforms, particularly in times of political unrest, have become essential tools for organizing and amplifying protest messages. Moreover, multimedia content, such as videos, podcasts, and infographics, was noted as an effective means of conveying political messages and mobilizing supporters. Regarding electoral participation, social media was seen as a valuable tool for encouraging voting and organizing electoral campaigns, with participants emphasizing the role of digital spaces in facilitating political debate and comparison of candidates' policies. However, concerns about digital security and the risk of surveillance were widespread, with many participants acknowledging the potential consequences of expressing political views online, including account suspensions and digital tracking.

The study also identified shifts in political participation patterns, with many participants indicating that online engagement has replaced physical participation in protests and street demonstrations. Online petitions, digital surveys, and virtual activism were seen as more accessible and safer alternatives. Additionally, the personalization of political engagement was prominent, with individuals expressing their political views based on personal concerns, rather than collective group ideologies. Peer influence, particularly in online groups and among friends, was recognized as a significant factor in shaping political behavior. At the same time, a growing distrust in formal political institutions was noted, with many participants feeling disillusioned by the lack of meaningful change and increasingly turning to informal or independent groups for political engagement.

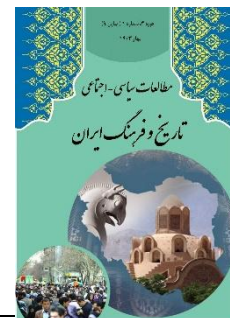
Discussion and Conclusion

This study highlights the significant role of social media in shaping the political behavior and electoral participation of young people in Iran, particularly among those born in the 1970s. The findings underscore the transformative potential of cyberspace as a platform for political expression, information sharing, and social mobilization. Social media has not only enhanced political awareness but has also empowered individuals to take part in political activism and protest movements, providing an alternative space for marginalized voices. However, despite the advantages, the study reveals challenges such as misinformation, censorship, and the psychological effects of digital activism, including political fatigue and anxiety. These findings align with existing literature that emphasizes both the positive and negative aspects of digital political engagement, especially in contexts with limited political freedoms.

The findings suggest that while social media platforms have facilitated increased political participation, they have also introduced new forms of manipulation, such as the spread of fake news and the influence of political propaganda. This duality reflects the complexities of using digital spaces for political change, as seen in other global contexts. Moreover, issues such as self-censorship and the fear of surveillance pose significant barriers to fully leveraging social media for political engagement in Iran. As a result, there is a need for greater digital literacy and fact-checking initiatives to empower young users to navigate the complexities of the digital information landscape.

In conclusion, social media has undeniably become a key tool for political participation and activism among young Iranians. However, its impact is shaped by a range of factors, including government censorship, the spread of misinformation, and the psychological toll of digital activism. Moving forward, further research is needed to explore how young people can effectively navigate these challenges and continue to engage in meaningful political participation. This study contributes to the growing body of

literature on digital political participation, offering insights into the evolving patterns of political engagement in Iran and providing recommendations for enhancing the positive potential of social media in fostering political change.

نقش فضای مجازی در کنشگری سیاسی و مشارکت انتخاباتی جوانان دهه ۱۳۷۰: تحلیلی بر تغییر الگوهای مشارکت سیاسی و اجتماعی

شاهین گل افشان نیا^۱، محمدعلی خسروی^{۱*}، سید علی مرتضویان^۱، احمد بخشایشی اردستانی^۱

۱. گروه علوم سیاسی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

*ایمیل نویسنده مسئول: moh.khosravi@iauctb.ac.ir

چکیده

اطلاعات مقاله

نوع مقاله

پژوهشی اصیل

نحوه استناد به این مقاله:

گل افشان نیا، شاهین، خسروی، محمدعلی، مرتضویان، سید علی، و بخشایشی اردستانی، احمد. (۱۴۰۴). نقش فضای مجازی در کنشگری سیاسی و مشارکت انتخاباتی جوانان دهه ۱۳۷۰: تحلیلی بر تغییر الگوهای مشارکت سیاسی و اجتماعی. *مطالعات سیاسی-اجتماعی تاریخ و فرهنگ ایران*، ۴ (۳)، ۱-۱۳.

© ۱۴۰۴ تمامی حقوق انتشار این مقاله متعلق به نویسنده است. انتشار این مقاله به صورت دسترسی آزاد مطابق با گواهی (CC BY-NC 4.0) صورت گرفته است.

هدف این مطالعه بررسی نقش فضای مجازی در کنشگری سیاسی و مشارکت انتخاباتی جوانان ایرانی متولد دهه ۱۳۷۰ و تحلیل تغییرات در الگوهای مشارکت سیاسی و اجتماعی تحت تأثیر شبکه‌های اجتماعی است. این پژوهش از رویکرد کیفی استفاده کرده و داده‌ها از طریق مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته جمع‌آوری شده‌اند. نمونه‌گیری به صورت هدفمند انجام شده و ۲۴ نفر از جوانان متولد دهه ۱۳۷۰ ساکن تهران به عنوان مشارکت‌کنندگان انتخاب شدند. مصاحبه‌ها بر تجرب آن‌ها در زمینه کنشگری سیاسی و مشارکت در انتخابات از طریق فضای مجازی متمرکز بود. پس از ۲۴ مصاحبه، به اشباع نظری دست یافتیم. برای تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار NVivo استفاده شده و از کدگذاری باز، محوری و انتخابی برای شناسایی تم‌ها و الگوهای نوظهور بهره گرفته شد. یافته‌ها نشان داد که رسانه‌های اجتماعی به طور چشمگیری مشارکت سیاسی جوانان ایرانی را تغییر داده‌اند. مشارکت‌کنندگان گزارش کردند که پلتفرم‌های آنلاین دسترسی به اطلاعات سیاسی، تسهیل بحث‌های سیاسی و فعال‌سازی دیجیتال از طریق کمپین‌ها، طومارها و هشتگ‌ها را افزایش داده است. با این حال، آن‌ها همچنین به چالش‌هایی مانند محدودیت‌های دولت، سانسور، اطلاعات نادرست و تعصبات الگوریتمی که بر گفتمان سیاسی تأثیر می‌گذارد، اشاره کردند. در حالی که بسیاری از جوانان در فعالیتهای مجازی مشارکت دارند، برخی نسبت به اثرگذاری واقعی این مشارکت‌ها ابراز تردید کرده و بر فاصله میان گفتمان آنلاین و سیاست‌گذاری‌های واقعی تأکید داشتند. علاوه بر این، برخی از مشارکت‌کنندگان تغییر از شکل‌های سنتی مشارکت سیاسی مانند اعتراضات خیابانی به مشارکت دیجیتال را مورد توجه قرار دادند. این مطالعه تأیید می‌کند که رسانه‌های اجتماعی نقش حیاتی در شکل‌دهی به کنشگری سیاسی و مشارکت انتخاباتی جوانان ایرانی دارند. در حالی که این فضا فرصت‌هایی برای بسیج و مشارکت فراهم می‌آورد، چالش‌هایی مانند اطلاعات نادرست، سانسور و نظارت مانع از پتانسیل کامل آن می‌شوند. یافته‌ها نشان می‌دهند که برای تحقیقات بیشتر در خصوص اثرات بلندمدت مشارکت سیاسی دیجیتال و توسعه برنامه‌های آموزشی به منظور ارتقای سواد رسانه‌ای انتقادی در میان کاربران جوان، نیاز است.

کلیدواژگان: کنشگری سیاسی، مشارکت انتخاباتی، رسانه‌های اجتماعی، جوانان ایرانی، مشارکت دیجیتال، رفتار سیاسی آنلاین، فضای مجازی.

مقدمه

فضای مجازی در دهه‌های اخیر به‌عنوان یکی از مهم‌ترین بسترهای کنشگری سیاسی و اجتماعی شناخته شده است. شبکه‌های اجتماعی و سایر پلتفرم‌های دیجیتال، امکان مشارکت سریع، گسترده و غیرمتمرکز را برای شهروندان فراهم کرده‌اند و به ویژه در میان جوانان، نقش تعیین‌کننده‌ای در فرآیندهای سیاسی ایفا می‌کنند (Pourmohammadi et al., 2020). در ایران، به‌ویژه برای جوانان دهه ۱۳۷۰ که در دوره رشد فناوری دیجیتال بزرگ شده‌اند، شبکه‌های اجتماعی به‌عنوان ابزاری برای ابراز عقاید، مشارکت انتخاباتی، بسیج اجتماعی و حتی کنشگری اعتراضی عمل کرده‌اند (Honari & Alinejad, 2021).

با گسترش استفاده از فضای مجازی، مفاهیم سنتی مشارکت سیاسی نیز دستخوش تغییر شده است. پلتفرم‌هایی مانند تلگرام، توئیتر و اینستاگرام به بسترهای اصلی انتشار اطلاعات سیاسی و بسیج انتخاباتی تبدیل شده‌اند. طبق مطالعات انجام‌شده، رسانه‌های اجتماعی نه تنها زمینه‌ای برای بحث‌های سیاسی فراهم کرده‌اند، بلکه مکانیزم‌هایی برای شکل‌گیری جنبش‌های اعتراضی و تأثیرگذاری بر تصمیمات انتخاباتی نیز ایجاد کرده‌اند (Jafari & Jafari, 2022). از سوی دیگر، همان‌گونه که Hamid et al. (۲۰۲۲) مطرح کرده‌اند، رسانه‌های اجتماعی موجب افزایش آگاهی سیاسی جوانان شده و دسترسی به اطلاعات متنوع‌تری را نسبت به رسانه‌های سنتی فراهم کرده‌اند (Hamid et al., 2022).

فضای مجازی نه تنها بستری برای تبادل اطلاعات، بلکه مکانی برای شکل‌گیری و بازتعریف گفتمان‌های سیاسی است. به گفته Intyaswati (۲۰۲۱)، یادگیری سیاسی از طریق شبکه‌های اجتماعی یکی از عوامل تأثیرگذار بر مشارکت فعال شهروندان در فرآیندهای سیاسی محسوب می‌شود (Intyaswati, 2021). در ایران، این موضوع به‌طور خاص در جنبش‌های مدنی و کنشگری‌های انتخاباتی به چشم می‌خورد (Karimi, 2018, 2019). برای مثال، تجربه انتخابات اخیر نشان داده است که کاربران ایرانی از شبکه‌های اجتماعی به‌عنوان ابزاری برای تشویق به رأی دادن، نقد سیاست‌های کاندیداها و انتشار اخبار مرتبط با انتخابات استفاده کرده‌اند (Marks, 2023).

یکی از چالش‌های اصلی در استفاده از شبکه‌های اجتماعی برای مشارکت سیاسی، انتشار اطلاعات نادرست و اخبار جعلی است. مطالعات نشان داده‌اند که این اطلاعات می‌توانند تأثیر زیادی بر رفتار رأی‌دهندگان داشته باشند و در برخی موارد، موجب گسترش بی‌اعتمادی به سیستم‌های رسمی شوند (Madraki et al., 2021). در همین راستا، Pourmohammadi et al. (۲۰۲۰) اشاره کرده‌اند که بحران‌هایی مانند همه‌گیری کووید-۱۹ نمونه‌ای از چگونگی تأثیرگذاری اطلاعات نادرست بر افکار عمومی و رفتارهای اجتماعی است (Pourmohammadi et al., 2020). این چالش در ایران نیز مشهود بوده و باعث شده تا کاربران نسبت به اعتبار منابع اطلاعاتی در فضای مجازی حساس‌تر شوند (Nogueira & Papageorgiou, 2020).

در ایران، ظهور کنشگری دیجیتال یکی از پیامدهای مستقیم گسترش شبکه‌های اجتماعی بوده است. مطالعات نشان می‌دهند که کاربران ایرانی از رسانه‌های اجتماعی نه تنها برای بیان مطالبات خود، بلکه برای ایجاد کمپین‌های اعتراضی و بسیج اجتماعی استفاده می‌کنند (Panwar & Sihag, 2022). از جمله مثال‌های بارز این روند می‌توان به اعتراضات دیجیتالی در حمایت از حقوق زنان و جنبش‌های دانشجویی اشاره کرد (Karimi, 2018, 2019; Shaban, 2022). در همین راستا، Kadivar (۲۰۲۱) به نقش تبلیغات و پروپاگاندا در شکل‌دهی به افکار عمومی در ایران پرداخته و نشان داده است که چگونه گروه‌های سیاسی از رسانه‌های اجتماعی برای تأثیرگذاری بر گفتمان عمومی استفاده می‌کنند (Kadivar, 2021).

با وجود مزایای قابل توجه شبکه‌های اجتماعی در مشارکت سیاسی، محدودیت‌های سیاسی و امنیتی همچنان یکی از موانع مهم برای کنشگران دیجیتال در ایران محسوب می‌شود. بر اساس مطالعات Honari & Alinejad (۲۰۲۱)، فعالیت در فضای مجازی می‌تواند با تهدیدهای مختلفی از جمله فیلترینگ، حذف حساب‌های کاربری و حتی پیگرد قانونی مواجه شود (Honari & Alinejad, 2021). این محدودیت‌ها باعث شده که بسیاری از کاربران برای بیان نظرات خود به روش‌های جایگزین مانند استفاده از VPN و یا مهاجرت به پلتفرم‌های غیرقابل فیلتر روی آورند (Mohammadi, 2024).

یکی از تغییرات مهمی که با ظهور فضای مجازی ایجاد شده است، جایگزینی اشکال سنتی مشارکت سیاسی با روش‌های دیجیتال است. برای مثال، برخی از جوانان به جای حضور فیزیکی در تجمعات اعتراضی، از هشتگ‌های اعتراضی، کمپین‌های مجازی و طوفان‌های توییتری برای بیان نظرات خود استفاده می‌کنند (Sabeen, 2023). مطالعات اخیر نشان داده‌اند که این نوع کنشگری می‌تواند به افزایش آگاهی عمومی کمک کند، اما از سوی دیگر، در مواردی باعث کاهش تأثیرگذاری عملی نیز شده است (Talebian & Talebian, 2018).

با توجه به روندهای موجود، به نظر می‌رسد که آینده مشارکت سیاسی در ایران بیش از پیش به فضای مجازی وابسته خواهد شد. بررسی‌ها نشان می‌دهند که در سال‌های اخیر، استفاده از رسانه‌های اجتماعی برای بحث‌های سیاسی، بسیج اجتماعی و اطلاع‌رسانی افزایش یافته است و انتظار می‌رود که این روند در آینده نیز ادامه پیدا کند (Vodyanov, 2023). با این حال، چالش‌هایی مانند فیلترینگ، انتشار اخبار جعلی و دستکاری اطلاعات همچنان به‌عنوان موانع جدی در مسیر استفاده از فضای مجازی برای مشارکت سیاسی باقی خواهند ماند (Yusefi, 2024).

فضای مجازی در سال‌های اخیر به یکی از مهم‌ترین بسترهای کنشگری سیاسی و اجتماعی در ایران تبدیل شده است. جوانان دهه ۱۳۷۰، که در دوران شکوفایی فناوری دیجیتال رشد کرده‌اند، بیشترین استفاده را از رسانه‌های اجتماعی برای مشارکت انتخاباتی، بیان مطالبات سیاسی و کنشگری دیجیتال داشته‌اند. با این حال، این فضا با چالش‌هایی از جمله انتشار اطلاعات نادرست، فیلترینگ و محدودیت‌های امنیتی نیز مواجه است. در مجموع، یافته‌های پژوهش‌های پیشین نشان می‌دهند که رسانه‌های اجتماعی توانسته‌اند الگوهای جدیدی از مشارکت سیاسی را در ایران شکل دهند، اما در عین حال، محدودیت‌های ساختاری همچنان بر میزان تأثیرگذاری این نوع مشارکت تأثیر می‌گذارند (Zarqami & Roumina, 2018). بر این اساس، هدف این مطالعه بررسی نقش فضای مجازی در کنشگری سیاسی و مشارکت انتخاباتی جوانان ایرانی متولد دهه ۱۳۷۰ و تحلیل تغییرات در الگوهای مشارکت سیاسی و اجتماعی تحت تأثیر شبکه‌های اجتماعی است.

یافته‌ها

در این پژوهش، تعداد ۲۴ نفر از جوانان دهه ۱۳۷۰ ساکن تهران به‌عنوان مشارکت‌کننده انتخاب شدند. از میان این افراد، ۱۳ نفر (۵۴٪) مرد و ۱۱ نفر (۴۶٪) زن بودند. از نظر سطح تحصیلات، ۱۰ نفر (۴۲٪) دارای مدرک کارشناسی، ۸ نفر (۳۳٪) کارشناسی ارشد و ۶ نفر (۲۵٪) دارای مدرک دیپلم یا کاردانی بودند. در رابطه با وضعیت اشتغال، ۱۵ نفر (۶۳٪) شاغل، ۶ نفر (۲۵٪) دانشجو و ۳ نفر (۱۲٪) بیکار بودند. همچنین، از نظر میزان استفاده از فضای مجازی، ۱۸ نفر (۷۵٪) روزانه بیش از ۴ ساعت از شبکه‌های اجتماعی استفاده می‌کردند، در حالی که ۶ نفر (۲۵٪) بین ۲ تا ۴ ساعت در روز آنلاین بودند.

جدول ۱

نتایج تجزیه و تحلیل کیفی داده‌ها

مقوله اصلی	زیرمقوله‌ها	مفاهیم (کدهای باز)
تأثیر فضای مجازی بر آگاهی سیاسی	افزایش دسترسی به اطلاعات	اخبار لحظه‌ای، رسانه‌های جایگزین، گردش سریع اطلاعات، شکاف اطلاعاتی بین نسل‌ها، بی‌اعتمادی به رسانه‌های سنتی، تحلیل‌های چندجانبه
	نقش شبکه‌های اجتماعی در سواد سیاسی	افزایش مهارت تحلیل اخبار، تشویق به مقایسه منابع، آگاهی از سوگیری‌های رسانه‌ای، تقویت تفکر انتقادی، تعامل با نخبگان سیاسی
	گسترش منابع اطلاعاتی جایگزین	رسانه‌های شهروندی، کانال‌های مستقل خبری، تأثیر اینفلوئنسرهای سیاسی، پوشش غیررسمی رویدادها، تأثیر پلتفرم‌های بین‌المللی
	تأثیر الگوریتم‌ها بر آگاهی سیاسی	شکل‌گیری اتاق‌های پژواک، شخصی‌سازی اطلاعات، نمایش محتواهای موردعلاقه، ایجاد تعصبات شناختی، محدود شدن دیدگاه‌ها
	مواجهه با اخبار جعلی	انتشار شایعات، افزایش نیاز به راستی‌آزمایی، دشواری تشخیص منابع معتبر، نقش پلتفرم‌های نظارتی، اثرگذاری اخبار جعلی بر تصمیم‌گیری‌های سیاسی
کنشگری سیاسی در فضای مجازی	فعالیت‌های اعتراضی در فضای آنلاین	کمپین‌های مجازی، هشتک‌های اعتراضی، تجمع‌های مجازی، نامه‌های سرگشاده دیجیتال، طوفان‌های توییتری، اعتراضات جمعی در شبکه‌های اجتماعی
	تأثیر محتوای چندرسانه‌ای بر کنشگری سیاسی	ویدئوهای افشاگرانه، پادکست‌های تحلیلی، طراحی اینفوگرافیک‌های سیاسی، میم‌های اعتراضی، استفاده از تصاویر و مستندهای مستقل
	بسیج انتخاباتی در شبکه‌های اجتماعی	تبلیغات غیررسمی، تشویق به رأی دادن، نقد برنامه‌های کاندیدها، مقایسه سیاست‌های حزبی، انتشار سخنرانی‌ها و مناظره‌ها، سازماندهی رأی‌دهندگان
	خودسانسوری و پیامدهای امنیتی	نگرانی از ردیابی دیجیتال، حذف حساب‌های کاربری، استفاده از VPN، حساسیت نسبت به اظهار نظر، مهاجرت به پلتفرم‌های امن‌تر
تغییر الگوهای مشارکت سیاسی	جایگزینی مشارکت مشارکت حضوری	کاهش حضور در تجمعات خیابانی، افزایش امضاهای آنلاین، افزایش مشارکت در نظرسنجی‌ها، اثرگذاری بیشتر مشارکت مجازی، تغییر روش‌های ابراز مخالفت
	شخصی‌سازی اشکال مشارکت سیاسی	مشارکت انتخاباتی بر اساس دغدغه‌های شخصی، تعامل فردی با کاندیدها، نقش نظرات شخصی در تصمیم‌گیری، فعالیت‌های فردمحور در فضای مجازی
	افزایش تأثیرپذیری از شبکه‌های همسالان	بحث‌های سیاسی در گروه‌های دوستی، تأثیر توصیه‌های همسالان، مشارکت در چالش‌های سیاسی، شکل‌گیری هویت سیاسی گروهی، فشارهای اجتماعی برای مشارکت
	کاهش اعتماد به سیستم‌های رسمی	نامیدی از تغییرات، بی‌اعتمادی به نهادهای رسمی، مشارکت اعتراضی، افزایش گرایش به گروه‌های مستقل، تمایل به خودسازماندهی سیاسی
چالش‌ها و محدودیت‌های کنشگری دیجیتال	فیلترینگ و سانسور محتوا	حذف محتوای انتقادی، محدودیت دسترسی به پلتفرم‌های جهانی، مسدود شدن حساب‌های کاربران، تأثیر سیاست‌های پلتفرم‌ها، دشواری دسترسی به اطلاعات مستقل
	اثرات روانی کنشگری دیجیتال	فرسودگی سیاسی، اضطراب ناشی از رویدادهای سیاسی، احساس بی‌قدرتی، ناامیدی از اثرگذاری فعالیت‌ها، وابستگی عاطفی به فضای مجازی
	اقتصاد سیاسی اطلاعات	تأثیر سرمایه‌گذاری بر توزیع محتوا، نقش تبلیغات در جهت‌دهی افکار، نفوذ شرکت‌های بزرگ فناوری در سیاست، فروش داده‌های کاربران، تجاری‌سازی اخبار سیاسی
	اثرگذاری محدود کنشگری آنلاین بر سیاست‌گذاری	مقاومت نهادهای رسمی، تغییرات سطحی در سیاست‌گذاری، استفاده ابزاری از مشارکت مجازی، ایجاد احساس اثرگذاری کاذب، شکاف میان فضای مجازی و تصمیم‌گیری‌های دولتی

تأثیر فضای مجازی بر آگاهی سیاسی

فضای مجازی موجب افزایش دسترسی به اطلاعات شده و امکان دریافت اخبار لحظه‌ای و چندجانبه را برای کاربران فراهم آورده است. مشارکت‌کنندگان به رسانه‌های جایگزین و گردش سریع اطلاعات اشاره کردند که در مقایسه با رسانه‌های سنتی، اعتماد بیشتری به آن

دارند. یکی از مصاحبه‌شوندگان بیان کرد: «قبلاً فقط باید به اخبار تلویزیون و روزنامه‌ها اعتماد می‌کردیم، اما حالا منابع مختلفی داریم که می‌توانیم مقایسه کنیم.»

در همین راستا، شبکه‌های اجتماعی نقش مهمی در سواد سیاسی افراد ایفا می‌کنند. مشارکت‌کنندگان بیان کردند که فضای مجازی آن‌ها را به تحلیل و مقایسه اخبار از منابع مختلف تشویق می‌کند و سطح تفکر انتقادی آن‌ها را افزایش داده است. یکی از آن‌ها اظهار داشت: «بعد از مدتی که اخبار را از منابع مختلف دنبال کردم، متوجه شدم که هر رسانه‌ای زاویه دید خودش را دارد و باید دقیق‌تر بررسی کنم.» گسترش منابع اطلاعاتی جایگزین نیز به عنوان یکی از تغییرات عمده ناشی از فضای مجازی مطرح شد. رسانه‌های شهروندی و کانال‌های خبری مستقل، فرصت بیان دیدگاه‌های غیررسمی را فراهم کرده‌اند. مشارکت‌کنندگان به تأثیر اینفلوئنسرهای سیاسی و پوشش غیررسمی رویدادها اشاره کردند که باعث می‌شود دیدگاه‌های جدیدتری مطرح شود.

با این حال، الگوریتم‌های پلتفرم‌ها بر آگاهی سیاسی تأثیر دارند و در برخی موارد باعث شکل‌گیری اتاق‌های پژواک می‌شوند که کاربران را در معرض اطلاعات محدود و جهت‌دار قرار می‌دهد. برخی از مشارکت‌کنندگان معتقد بودند که این پدیده ممکن است تعصبات شناختی را تقویت کند. یکی از آن‌ها گفت: «بعد از مدتی دیدم که فقط مطالبی را می‌بینم که با نظرهای قبلی من هماهنگ است، انگار دارم در یک دایره بسته اطلاعات دریافت می‌کنم.»

در کنار این مزایا، مواجهه با اخبار جعلی یکی از چالش‌های جدی است. مشارکت‌کنندگان اشاره کردند که انتشار شایعات و دشواری تشخیص منابع معتبر باعث شده که نیاز به راستی‌آزمایی اخبار افزایش یابد. یکی از مصاحبه‌شوندگان گفت: «بعضی وقت‌ها اخباری را در گروه‌های خانوادگی می‌بینم که بعداً مشخص می‌شود صحت ندارد، اما تأثیر خودش را گذاشته است.»

کنشگری سیاسی در فضای مجازی

یکی از مهم‌ترین ابعاد کنشگری سیاسی در فضای مجازی فعالیت‌های اعتراضی آنلاین است که از طریق کمپین‌های مجازی، هشتک‌های اعتراضی، تجمع‌های دیجیتال و سایر ابزارها انجام می‌شود. مشارکت‌کنندگان به تأثیر این ابزارها بر ایجاد آگاهی عمومی اشاره کردند. یکی از آن‌ها اظهار داشت: «هشتک‌های اعتراضی باعث می‌شوند که صدای ما به دیگران برسد و توجه بیشتری جلب شود.»

در همین راستا، محتوای چندرسانه‌ای نقش مهمی در کنشگری سیاسی دارد. استفاده از ویدئوهای افشاگرانه، پادکست‌های تحلیلی، اینفوگرافیک‌های سیاسی و سایر اشکال محتوای بصری و شنیداری به عنوان ابزارهای مؤثر برای انتقال پیام‌های سیاسی شناخته شده‌اند. یکی از مشارکت‌کنندگان گفت: «گاهی یک تصویر یا ویدئو تأثیر بیشتری از هزاران کلمه دارد و مردم را به فکر فرو می‌برد.»

بسیج انتخاباتی در شبکه‌های اجتماعی نیز به عنوان یکی از تغییرات اساسی در رفتار انتخاباتی مشارکت‌کنندگان مطرح شد. افراد از این فضا برای نقد برنامه‌های کاندیداها، تبلیغات غیررسمی، و سازماندهی رأی‌دهندگان استفاده می‌کنند. برخی از مصاحبه‌شوندگان اشاره کردند که فضای مجازی در برخی موارد موجب افزایش آگاهی انتخاباتی شده است.

با این حال، برخی از شرکت‌کنندگان به خودسانسوری و پیامدهای امنیتی کنشگری دیجیتال اشاره کردند. نگرانی از ردیابی دیجیتال، حذف حساب‌های کاربری، و مهاجرت به پلتفرم‌های امن‌تر از جمله دغدغه‌های رایج در میان کاربران بود. یکی از آن‌ها اظهار داشت: «گاهی اوقات از ترس این که مشکلی برایم پیش بیاید، نظراتم را در شبکه‌های اجتماعی بیان نمی‌کنم.»

تغییر الگوهای مشارکت سیاسی

در سال‌های اخیر، بسیاری از کاربران فضای مجازی به جایگزینی مشارکت مجازی با مشارکت حضوری اشاره کرده‌اند. مشارکت‌کنندگان اظهار داشتند که تجمعات خیابانی کاهش یافته و در مقابل، امضاهای آنلاین و مشارکت در نظرسنجی‌های دیجیتال افزایش

یافته است. یکی از آن‌ها بیان کرد: «دیگر لازم نیست برای حمایت از یک جنبش به خیابان بیاییم؛ کافی است که در فضای مجازی فعال باشیم.»

شخصی‌سازی اشکال مشارکت سیاسی نیز یکی از تغییرات اساسی است که در فضای مجازی شکل گرفته است. مشارکت‌کنندگان عنوان کردند که فعالیت‌های فردمحور در فضای مجازی بیشتر شده و افراد بر اساس دغدغه‌های شخصی‌شان در موضوعات مختلف مشارکت می‌کنند.

همچنین، افزایش تأثیرپذیری از شبکه‌های همسالان به عنوان یک عامل مهم در رفتار سیاسی جوانان شناسایی شد. بسیاری از مصاحبه‌شوندگان اظهار داشتند که بحث‌های سیاسی در گروه‌های دوستانه، توصیه‌های همسالان و چالش‌های اجتماعی تأثیر قابل توجهی بر تصمیم‌گیری‌های سیاسی آن‌ها داشته است.

در عین حال، برخی از مشارکت‌کنندگان به کاهش اعتماد به سیستم‌های رسمی اشاره کردند. بی‌اعتمادی به نهادهای دولتی، ناامیدی از تغییرات، و افزایش گرایش به گروه‌های مستقل از جمله مواردی بود که توسط افراد مختلف مطرح شد.

چالش‌ها و محدودیت‌های کنشگری دیجیتال

یکی از مهم‌ترین چالش‌های کنشگری دیجیتال فیلترینگ و سانسور محتوا است. بسیاری از مشارکت‌کنندگان از محدودیت دسترسی به پلتفرم‌های جهانی و حذف محتوای انتقادی ابراز نارضایتی کردند.

همچنین، اثرات روانی کنشگری دیجیتال یکی از مسائلی است که برخی از مشارکت‌کنندگان به آن اشاره کردند. فرسودگی سیاسی، اضطراب ناشی از رویدادهای سیاسی، احساس بی‌قدرتی و ناامیدی از اثرگذاری فعالیت‌ها از جمله نگرانی‌های رایج بود.

اقتصاد سیاسی اطلاعات نیز به عنوان یک موضوع مهم مورد توجه قرار گرفت. تأثیر سرمایه‌گذاری بر توزیع محتوا، نفوذ شرکت‌های فناوری در سیاست، و تجاری‌سازی اخبار سیاسی برخی از مواردی بودند که توسط مشارکت‌کنندگان ذکر شد.

در نهایت، برخی از مصاحبه‌شوندگان به اثرگذاری محدود کنشگری آنلاین بر سیاست‌گذاری اشاره کردند و معتقد بودند که نهادهای رسمی اغلب در برابر تغییرات ناشی از کنشگری دیجیتال مقاومت نشان می‌دهند. یکی از شرکت‌کنندگان گفت: «خیلی وقت‌ها احساس می‌کنیم که داریم حرف می‌زنیم، ولی هیچ تغییری اتفاق نمی‌افتد.»

بحث و نتیجه‌گیری

نتایج این پژوهش نشان داد که فضای مجازی، به‌ویژه شبکه‌های اجتماعی، تأثیر زیادی بر کنشگری سیاسی و مشارکت انتخاباتی جوانان دهه ۱۳۷۰ در ایران داشته است. مشارکت‌کنندگان در این تحقیق تأکید کردند که فضای مجازی بستر جدیدی برای بیان عقاید سیاسی، اشتراک‌گذاری اطلاعات و بسیج عمومی فراهم کرده است. این یافته‌ها با نتایج پژوهش‌های پیشین هم‌راستا است که نشان می‌دهند شبکه‌های اجتماعی در ایران به‌ویژه در میان نسل جوان، تبدیل به یک ابزار مهم برای مشارکت سیاسی شده‌اند (Hamid et al., 2022; Keith, 2023).

بیشتر پاسخ‌دهندگان در این تحقیق، به‌ویژه در دوره‌های انتخابات، فضای مجازی را به‌عنوان راهی برای تشویق به مشارکت سیاسی و انتخابات معرفی کردند. این یافته‌ها با تحقیق Honari & Alinejad (۲۰۲۱) همخوانی دارد که نقش فضای مجازی را در تسهیل فرآیندهای انتخاباتی و بسیج اجتماعی برجسته می‌کند (Honari & Alinejad, 2021). طبق این مطالعه، رسانه‌های اجتماعی نه تنها به عنوان ابزاری برای تبادل نظر و اطلاعات بلکه به‌عنوان کاتالیزوری برای تجمع و هماهنگی اقدام‌های سیاسی استفاده می‌شوند. همچنین، مشابه با نتایج تحقیق Jafari & Jafari (۲۰۲۲)، جوانان ایرانی بیشتر تمایل دارند تا از فضای مجازی برای اشتراک‌گذاری نظرات خود و تأثیرگذاری بر

دیگران در فرآیندهای سیاسی استفاده کنند (Jafari & Jafari, 2022). این تحقیق نشان می‌دهد که فضای مجازی به‌ویژه برای نسل جوان که با این فضا رشد کرده‌اند، به ابزاری برای بیان هویت سیاسی و اعتراضات اجتماعی تبدیل شده است. با این حال، یافته‌های پژوهش نشان داد که علی‌رغم مزایای مختلف، فضای مجازی با چالش‌هایی همچون انتشار اطلاعات غلط، تبلیغات انتخاباتی گمراه‌کننده و دستکاری اطلاعات نیز مواجه است. این نتیجه با نتایج مطالعه Madraki et al (۲۰۲۱) که به‌ویژه در زمینه شیوع اخبار نادرست و اطلاعات گمراه‌کننده در فضای مجازی تأکید دارد، هم‌راستا است (Madraki et al., 2021). به‌علاوه، یافته‌های این تحقیق نشان داد که کاربران ایرانی برای مقابله با این چالش‌ها، از روش‌هایی مانند استفاده از VPN و مهاجرت به پلتفرم‌های غیرقابل فیلتر استفاده می‌کنند (Mohammadi, 2024). این موضوع مشابه با یافته‌های مطالعه Talebian & Talebian (۲۰۱۸) است که به نقش رسانه‌های اجتماعی در ایجاد فضایی برای مقاومت در برابر محدودیت‌های اعمال‌شده توسط دولت‌ها اشاره دارد (Talebian & Talebian, 2018).

بر اساس نتایج این تحقیق، فضای مجازی به‌ویژه شبکه‌های اجتماعی به‌عنوان ابزاری برای افزایش آگاهی سیاسی و بسیج انتخاباتی مورد استفاده قرار گرفته است. این یافته‌ها با پژوهش‌های قبلی که نشان‌دهنده نقش فضای مجازی در ارتقای آگاهی سیاسی و گفتمان‌های عمومی هستند، هم‌راستا است (Nogueira & Papageorgiou, 2020). مطالعات قبلی نیز بر این نکته تأکید کرده‌اند که فضای مجازی بستر مناسبی برای گسترش نظرات و عقاید مختلف، حتی در مواجهه با محدودیت‌های رسانه‌ای فراهم می‌کند (Karimi, 2019). این نکته می‌تواند توضیح‌دهنده موفقیت‌های رسانه‌های اجتماعی در جذب مخاطب و مشارکت در فرآیندهای سیاسی در ایران باشد. از سوی دیگر، استفاده از فضای مجازی به‌ویژه برای فعالیت‌های اعتراضی و مبارزات سیاسی، چالش‌هایی همچون اطلاعات نادرست و پروپاگاندای سیاسی را به همراه دارد. این نتیجه با مطالعاتی مانند Kadivar (۲۰۲۱) که بر آسیب‌های تبلیغات و انتشار اخبار دروغ در رسانه‌های اجتماعی تأکید می‌کند، هم‌خوانی دارد (Kadivar, 2021). طبق این پژوهش، فضای مجازی می‌تواند به‌عنوان ابزاری برای تقویت صدای مخالفان و فعالان سیاسی در برابر حکومت‌ها عمل کند، اما در عین حال می‌تواند به بستری برای انتشار اطلاعات نادرست و هدایت افکار عمومی به سمت هدف‌های خاص تبدیل شود.

در مجموع، یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که شبکه‌های اجتماعی در ایران، به‌ویژه برای نسل جوان، یکی از ابزارهای اصلی برای مشارکت در فرآیندهای سیاسی و اجتماعی هستند. این فضا نه تنها بستر جدیدی برای گفت‌وگوهای سیاسی فراهم کرده است، بلکه به‌عنوان یک ابزار کلیدی برای تأثیرگذاری بر انتخابات و تصمیمات سیاسی عمل کرده است. با این حال، چالش‌هایی نظیر انتشار اطلاعات نادرست و دخالت‌های دولت در این فضا نیز از جمله موانع اصلی در استفاده از فضای مجازی برای کنشگری سیاسی در ایران به شمار می‌آید. با وجود دستاوردهای قابل توجه این تحقیق، برخی محدودیت‌ها نیز وجود دارند که می‌تواند بر تعمیم نتایج تأثیر بگذارد. یکی از محدودیت‌های اصلی این پژوهش، اندازه نمونه محدود است. این تحقیق تنها ۲۴ نفر را از جمعیت جوانان دهه ۱۳۷۰ ساکن تهران دربرگرفته است، که ممکن است نتایج را به‌طور کامل نمایانگر دیدگاه‌ها و تجربیات تمامی جوانان ایرانی نکند. علاوه بر این، به دلیل شرایط خاص اقتصادی، اجتماعی و سیاسی ایران، نتایج این پژوهش ممکن است نتواند به‌طور کامل برای دیگر کشورها یا گروه‌های سنی مختلف تعمیم یابد.

یکی دیگر از محدودیت‌های پژوهش، استفاده از مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته به‌عنوان تنها روش جمع‌آوری داده‌ها است. هرچند این روش توانست اطلاعات مفیدی را از دیدگاه‌های شخصی مشارکت‌کنندگان به‌دست آورد، اما ممکن است برخی از ابعاد و تجربیات دیگر شرکت‌کنندگان در این نوع مصاحبه‌ها مورد غفلت قرار گیرد. در نهایت، نبود داده‌های کمی و متغیرهای مختلف می‌تواند محدودیت‌هایی برای تحلیل دقیق‌تر تأثیرات فضای مجازی بر مشارکت سیاسی جوانان ایجاد کرده باشد.

برای پژوهش‌های آینده، پیشنهاد می‌شود که حجم نمونه افزایش یابد و پژوهش‌های مشابه در مناطق مختلف ایران انجام شود تا تنوع بیشتری در دیدگاه‌ها و تجربیات جوانان به دست آید. همچنین، انجام پژوهش‌هایی با استفاده از روش‌های مختلط (کیفی و کمی) می‌تواند به تحلیل جامع‌تری از تأثیر فضای مجازی بر مشارکت سیاسی کمک کند. به‌ویژه، پژوهش‌هایی که ترکیب مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته با نظرسنجی‌های کمی را شامل شوند، می‌توانند اطلاعات دقیق‌تری درباره رفتارهای انتخاباتی جوانان در فضای مجازی ارائه دهند.

علاوه بر این، بررسی تفاوت‌ها و شباهت‌های رفتارهای سیاسی جوانان در کشورهای مختلف و تأثیر تفاوت‌های فرهنگی و اجتماعی بر مشارکت دیجیتال می‌تواند موضوع جذابی برای پژوهش‌های آتی باشد. به‌ویژه، مطالعه مقایسه‌ای میان ایران و کشورهای دیگر می‌تواند به درک بهتری از چگونگی تأثیر فضای مجازی بر کنشگری سیاسی در زمینه‌های مختلف فرهنگی و اجتماعی کمک کند.

با توجه به نتایج این پژوهش، پیشنهاد می‌شود که نهادهای مدنی و سازمان‌های غیر دولتی از فضای مجازی به‌عنوان ابزار مؤثری برای افزایش آگاهی سیاسی جوانان و تشویق به مشارکت در فرآیندهای انتخاباتی استفاده کنند. این نهادها می‌توانند با ایجاد کمپین‌های آموزشی و اطلاع‌رسانی در فضای مجازی، جوانان را به مشارکت فعال‌تر در انتخابات و دیگر مسائل سیاسی ترغیب کنند.

همچنین، با توجه به چالش‌های موجود در فضای مجازی، به‌ویژه در زمینه اطلاعات نادرست و دستکاری داده‌ها، پیشنهاد می‌شود که برنامه‌هایی برای آموزش مهارت‌های تفکر انتقادی و تحلیل اخبار در فضای مجازی برای جوانان ارائه شود. این برنامه‌ها می‌توانند به جوانان کمک کنند تا منابع اطلاعاتی معتبر را شناسایی کرده و از گمراهی در فضای مجازی جلوگیری کنند.

در نهایت، به‌منظور ارتقاء استفاده مسئولانه از فضای مجازی در سیاست، نهادهای حکومتی باید تلاش کنند تا قوانین و مقرراتی شفاف و سازگار با حقوق بشر برای مدیریت فضای مجازی تدوین کنند. این قوانین می‌توانند به‌ویژه در زمینه مبارزه با اخبار جعلی و تقویت دسترسی آزاد به اطلاعات، نقش مهمی ایفا کنند.

تعارض منافع

در انجام مطالعه حاضر، هیچ‌گونه تضاد منافی وجود ندارد.

مشارکت نویسندگان

در نگارش این مقاله تمامی نویسندگان نقش یکسانی ایفا کردند.

موازن اخلاقی

در انجام این پژوهش تمامی موازن و اصول اخلاقی رعایت گردیده است.

شفافیت داده‌ها

داده‌ها و مآخذ پژوهش حاضر در صورت درخواست از نویسنده مسئول و ضمن رعایت اصول کپی رایت ارسال خواهد شد.

حامی مالی

این پژوهش حامی مالی نداشته است.

References

- Hamid, R. S., Abror, A., Anwar, S. M., & Hartati, A. (2022). The Role of Social Media in the Political Involvement of Millennials. *Spanish Journal of Marketing - Esic*, 26(1), 61-79. <https://doi.org/10.1108/sjme-08-2021-0151>
- Honari, A., & Alinejad, D. (2021). Online Performance of Civic Participation: What Bot-Like Activity in the Persian Language Twittersphere Reveals About Political Manipulation Mechanisms. *Television & New Media*, 23(8), 917-938. <https://doi.org/10.1177/15274764211055712>
- Intyaswati, D. (2021). Political Learning Through a Social Media Network. *Webology*, 19(1), 19-36. <https://doi.org/10.14704/web/v19i1/web19002>
- Jafari, Z., & Jafari, M. (2022). Social Media as a Political Arena: A Qualitative Analysis of Online Activism. *Isslp*, 1(2), 19-25. <https://doi.org/10.61838/kman.isslp.1.2.4>
- Kadivar, J. (2021). Propaganda and Radicalization: The Case of Daesh in Iran. *Contemporary Review of the Middle East*, 9(1), 70-98. <https://doi.org/10.1177/23477989211051221>
- Karimi, S. (2018). The Virtual Sphere and the Women's Movement in Post-Reform Iran. *International Journal of Contemporary Research and Review*, 9(05), 20430-20459. <https://doi.org/10.15520/ijcrr/2018/9/05/509>
- Karimi, S. (2019). The State of Female Activities in Iran and the Internet. *World Journal of Social Science Research*, 6(2), 217. <https://doi.org/10.22158/wjssr.v6n2p217>
- Keith, D. (2023). The Impact of Social Media on Political Activism. *Ijhss*, 1(1), 16-29. <https://doi.org/10.47941/ijhss.1429>
- Madrahi, G., Grasso, I., Ojala, J. M., Liu, Y., & Matthews, J. (2021). Characterizing and Comparing COVID-19 Misinformation Across Languages, Countries and Platforms. 213-223. <https://doi.org/10.1145/3442442.3452304>
- Marks, E. J. (2023). The Role of Social Media in Iran. *Compass*, 3(1), 20-27. <https://doi.org/10.29173/comp74>
- Mohammadi, S. (2024). The Impact of Security Arrangements in West Asian Countries on the National Security of the Islamic Republic of Iran: A Copenhagen School Perspective. *Jspssich*, 3(3), 200-219. <https://doi.org/10.61838/kman.jspssich.3.3.12>
- Nogueira, D. d. S., & Papageorgiou. (2020). Standing Still or Ascending in the Social Media Political Participation Ladder? Evidence From Iran. *Rev. Esp. Cienc. Polít.*, 53, 13-39. <https://doi.org/10.21308/recp.53.01>
- Panwar, K., & Sihag, V. (2022). Protest Movements, Social Media, and the Role of Law Enforcement. *International Journal of Information Systems and Social Change*, 14(1), 1-13. <https://doi.org/10.4018/ijjssc.314590>
- Pourmohammadi, K., Hakimzadeh, S. M., & Bastani, P. (2020). COVID-19 and the Impact of Virtual Social Networks: Knowledge Transfer or Public Panic (Preprint). <https://doi.org/10.2196/preprints.22337>
- Sabeen, S. (2023). Analyzing the Consequences of Social Media on Pakistani Politics. *Pakistan Languages and Humanities Review*, 7(1). [https://doi.org/10.47205/plhr.2023\(7-i\)16](https://doi.org/10.47205/plhr.2023(7-i)16)
- Shaban, S. (2022). Iranian Feminism and Transnational Ethics in Media Discourse. <https://doi.org/10.5771/9781793647276>
- Talebian, S., & Talebian, H. (2018). The Application of Causal Layered Analysis to Understand the Present Conditions and Possible Futures of Media and Politics in Iran. *European Journal of Futures Research*, 6(1). <https://doi.org/10.1186/s40309-018-0137-9>
- Vodyanov, I. N. (2023). On the Role of the Media in Political Processes: The Arab Spring. *Communicology*, 11(3), 86-99. <https://doi.org/10.21453/2311-3065-2023-11-3-86-99>
- Yusefi, K. (2024). A Critical Analysis of Kurdistan Movement Leadership in Iran. <https://doi.org/10.69939/tishk9039>
- Zarqami, b., & Roumina, E. (2018). The Impact of Local Structures on Socio-Political Action; Case: Baluch in Iran. *Geographical Researches Quarterly Journal*, 33(3), 24-37. <https://doi.org/10.29252/geores.33.3.24>